

PRISPEVKI IN IZZIVI SOCIOLOGIJE NA SLOVENSKEM 1

KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?

Zasnoval in uredil **Zdravko Mlinar**

Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem 1
KAKŠNA SOCIOLOGIJA? ZA KAKŠNO DRUŽBO?
Zasnoval in uredil Zdravko MLINAR

Izdajatelj in založnik: FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE ter
SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
Za založbo: Hermina KRAJNC
Ljubljana 2016

Copyright © za slovensko izdajo po delih in v celoti FDV 2016, Ljubljana.
Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti sta prepovedana.
Vse pravice pridržane.

Jezikovni pregled: Tomaž Petek
Prevajalec povzetka in kazala: Murray Bales
Avtor uvodnih misli po poglavjih: Zdravko Mlinar
Vsi prispevki so bili recenzirani.

Oblikovanje naslovnice: Iztok Prosen
Prelom: Leon Beton
Tisk: DEMAT d. o. o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316(082)

KAKŠNA sociologija? Za kakšno družbo? / zasnoval in uredil Zdravko Mlinar.
- Ljubljana : Fakulteta za družbene vede : Slovenska akademija znanosti in
umetnosti, 2016. - (Prispevki in izzivi sociologije na Slovenskem ; 1)

ISBN 978-961-235-799-3 (Fakulteta za družbene vede)

287060480

KAZALO

PREDGOVOR IN ZAHVALE, Zdravko Mlinar	11
1. Zdravko Mlinar: IZHODIŠČA IN IZZIVI	19
Ob 50-letnici Slovenskega sociološkega društva	21
Ustanovitev Društva sociologov in začetek njegovega delovanja (1965–1969)	21
Časovno-kontekstualna izhodišča	25
Preteklost kot zakladnica in kot "nočna mora"	25
Od kronologije k življenjskim ciklusom	26
Vzpostavljanje in preseganje institucionalnih okvirov sociološkega delovanja	29
Izključevanje in/ali nadgrajevanje preteklosti	31
Iskrivljena podoba preteklosti in "branje med vrsticami"	32
Zakaj in kako o sociologiji v Sloveniji?	34
V kontekstu male države	34
Prodornost v imenu okolja, ob spopadanju z okoljem in mimo okolja	36
Vrednotenje, ocenjevanje, recenziranje: v reprodukciji družboslovnega znanja	42
Emancipatorni potencial sociologije	48
Družbena preobrazba in emancipacija podrejenih	50
Emancipacija objekta raziskovanja	54
Paradoks nemočnih in sociologistično razumevanje družbenih sprememb	56
Literatura	59
2. SOCIOLOGIJA V SODOBNI PREOBRAZBI DRUŽBOSLOVNIH DISCIPLIN	65
Uvodne misli	65
POGLEDI NA SOCIOLOGIJO PRI NAS	66
Uvodne misli	66
Veljko Rus: Inventura aktualnih problemov	67
Niko Toš: Pogled na potí razvoja slovenske (empirične) sociologije	71
Stane Saksida: Od dogmatičnosti zgodovinskega materializma k empiričnemu sociološkemu raziskovanju	77
Jan Makarovič: Za angažiranost, globalnost in slovenstvo: Osebni pogled na dozdajšnje uveljavljanje sociologije v Sloveniji	81
Frane Adam: Sociologija med ideologijo in kvantofrenijo	86
Stane Andolšek: Naloge sociologije in družbene spremembe v Sloveniji	91
Gregor Tomc: Družboslovje 21. stoletja: na parni pogon	96
Spomenka Hribar: »Rdeči lemenat?«	102
Emil Milan Pintar: Težka leta slovenske sociologije	106
Ciril Klajnšek: Sociolog(ija) v iskanju novega ključa človečnosti in družbenosti	112
Matjaž Hanžek: Revščina ubija! Kaj pa sociologija?	117
O TOKOVIH IN OVIRAH V KROŽENJU DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ	119
Uvodne misli	119

Andrej Kirn: Fragmentacija celote in celota fragmentacij: razumevanje razmerij narava – družba – znanost – tehnika – ekološka zavest	120
Rudi Rizman: Interdisciplinarni izziv v kontekstu krize družbenih in humanističnih ved	125
Slavko Splival: Povezovanje in izključevanje v družboslovnem raziskovanju – za koga in za kaj?	130
Josip Rastko Močnik: Sociologija kulture in historični materializem	136
Marina Lukšič - Hacin: Prek delitev, razcepljenosti in odtujenosti	139
Mirjana Ule: K razmerju med sociologijo in psihologijo	143
Bojan Baskar: Sociologija in socialna antropologija: ločevanje in prežemanje	150
Renata Salecl: Kdo je prestopnik: kriminologija med sociologijo in biološkimi vedami	155
Majda Pahor: Sociologija na področju zdravja in zdravstva ter tokovi družboslovnih spoznanj	161
Pavel Gantar: Urbana (prostorska) sociologija – identiteta in preseganje disciplinarnih okvirov	166
Ivan Svetlik: Ali kadrovske področje sociologijo bogati ali siromaši?	173
Albin Igličar: Sociologija, pravo, znanost in pravna praksa	177
Boštjan Zalar: Primer izkušenj navezav sociologije s sodniško stroko	180
Ana Barbič: Ruralna sociologija med biotehničnimi vedami	185
Anton Bebler: Sociologija vojske na Slovenskem	188
Srečo Dragoš: Pretok spoznanj med sociologijo in socialnim delom	194
Maca Jogan: Transdisciplinarnost in ženske študije	199
Duška Knežević Hočvar: Interdisciplinarne izkušnje: sociologija, socialna antropologija ter medicinske in zdravstvene vede	205
Primož Južnič: Bibliotekarstvo in informacijska znanost kot družboslovna veda	209

EMPIRIČNO DRUŽBOSLOVJE: METODOLOGIJA, STATISTIKA IN DOSTOP DO INFORMACIJ

Uvodne misli	212
Anuška Ferligoj: Analiza družbenih omrežij – razvoj metod in njihova uporaba	213
Mitja Hafner Fink: Ali (enotna) družboslovna metodologija lahko prispeva k povezovanju družboslovnih disciplin? Raziskovalna izkušnja sociologa	216
Janez Štebe: Vsak konec pomeni tudi nov začetek: raziskovalna infrastruktura dostopa do podatkov	221
Vasja Vehovar: Izzivi družboslovne metodologije in statistike	225
Blaž Mesec: Razvijanje kvalitativne analize	228
Irena Križman: Sociologinja in statistika v domačih in mednarodnih povezavah	232
Janez Jug: Olajševanje dostopa do informacij	235

3. SOCIOLOGIJA IN DRUŽBENA PRAKSA

Uvodne misli	237
--------------------	-----

RAZISKOVANJE IN SPREMEMBE V DRUŽBI IN DRUŽBOSLOVJU

Uvodne misli	238
Stojan Sorčan: Znanost za pogajalsko mizo	239
Anton Kramberger: Med univerzalnim in aplikativnim družboslovjem	244
Darko Štrajn: Sociologija kot križišče raziskovanj vsega družboslovja in humanistike	248
Rudi Rizman: Teoretska spoznanja in sociologija v širši javnosti	251
Ivan Bernik: V sociološkem labirintu	255

Dimitrij Rupel: Marksistični determinizem ali sožitje mnogoterih realnosti	259
Jan Makarovič: Družbena teorija, neenakost, talenti in kreativnost	261
Mojca Novak: Sociologija spremembe glede na tehnološko modernizacijo in socialno politiko	265
Drago Kos: Sociološke konstrukcije okolja in prostora	268
Maca Jogan: Sociologija spolov in družbenopolitična praksa	271
Renata Šribar: "Postajanje-znanstvenica": med feminističnim družbenim delovanjem in teorijami spolov	274
Darka Podmenik: Samostojna raziskovalka o uporabnem sociološkem raziskovanju	277
Aldo Černigoj: Spodbujati zanimanje za družbena in občečloveška vprašanja	280
SPOZNANJA SOCIOLOGOV/-INJ S PODROČIJ ZNANOSTI, KULTURE IN RELIGIJE	283
Franc Mali: Znanstveno delovanje, strokovna javnost in prenos znanja v družbeno prakso	284
Neda Pagon: Sociologija med vedami in knjigami	287
Sergij Pelhan: Sociološka izhodišča in osebne pobude v kulturnem delovanju	291
Miha Naglič: Kulturni animator med rovtarstvom in svetovljanstvom	296
Zdenko Roter: Sociologija religije: Novi koncepti in spopadi za avtonomijo družbenih ved	299
Marko Kerševan: Religioznost, cerkvenost in 'religija po izbiri': raziskovalna spoznanja in ideološka nasprotja?	302
Aleš Debeljak: Kritična misel med religijo in kulturo	304
Marjan Smrke: Kritika sakralnega v posvetnem in posvetnega v sakralnem	307
Igor Bahovec: Šibka odmevnost in ustvarjalna moč dialoga	310
Vinko Potočnik: Strah pred resničnostjo, ki jo razkriva sociološka raziskava	313
POSREDOVANJE DRUŽBOSLOVNIH SPOZNANJ: IZOBRAŽEVANJE, NOVINARSTVO	316
SOCIOLOŠKE RETROSPEKTIVE S PODROČJA IZOBRAŽEVANJA	316
Pavel Zgaga: Instrumentalizacija edukacije v družbi znanja	317
Sonja Kump: Kritična ocena visokega šolstva in izobraževanje odraslih	321
Ana Krajnc: Izobraževanje odraslih: raziskovanje, dosežki in kritika	325
Marjan Hočvar: Sociologija za arhitekturo – arhitektura za sociologijo	328
Sergej Flere: Izobraževanje in družbene spremembe v Sloveniji in Jugoslaviji	335
Štefan Huzjan: Usposabljanje zaposlenih in vseživljenjsko učenje	340
Marina Tavčar Krajnc: Poučevanje in identiteta sociologije ter opolnomočenje njenih učiteljev	344
Alojzija Židan: Za kakovostno implementacijo družboslovnih znanj za novodobne mlade	348
MEDIJI IN KOMUNIKACIJE	350
Breda Luthar: Položaj sociologije v raziskovanju medijev in komuniciranja	351
Igor Pribac: Sociologijo množicam! (Družboslovje v elektronskih medijih)	355
Vladimir Miheljak: Interdisciplinarna odprtost in vloga medijev	358
Janja Koren: Zakaj v medijih ni izsledkov socioloških raziskav?	361
Bojan Grobovšek: Sociolog kot dopisnik in diplomat	365
Toni Gomišček: Sociološka dimenzija uredniškega snovanja in novinarskega delovanja	368
SOCIOLOŠKA ZNANJA, ORGANIZACIJA TER JAVNA IN DRŽAVNA UPRAVA	371
Ciril Baškovič: Družboslovno znanje v regulatornih dejavnostih	372

Pavel Gantar: Sociološka spoznanja v okoljski, prostorski in v informacijski politiki: med akademsko sfero in profesionalno politiko	376
Božo Truden: S sociologijo organizacije/dela v notranje zadeve in gospodarstvo	379
Bogdan Kavčič: Organizacija, upravljanje in vodenje: raziskovalna in pedagoška dejavnost	383
Franci Pivec: Informatizacija, izobraževanje in upravljanje	386
Boštjan Kovačič: Izkušnje dolenskega sociologa-župana, ministra, veleposlanika in predavatelja	389
Andrej Fištravec: Sociolog – župan, zdravnik za družbo	392
Jelena Aleksić: Sociološka znanja v političnem odločanju	395
Bojana Kompare: Sociologinja med javno upravo in civilno družbo	399
Pavle Čelik: Od diplomiranega sociologa do poveljnika slovenske milice in pisatelja	403
ALI SLOVENSKA EKONOMIJA POTREBUJE SOCIOLOGE, SOCIOLOGINJE?	406
Aleksandra Kanjuo Mrčela: Raziskovanje ekonomije in družbe	407
Miroslav Stanojević: Delavci in prehod v kapitalizem	411
Franc Hudej: S timskim delom in z odločanjem do inovativnosti	415
Danica Mesner Andolšek: Strateške usmeritve in zmožnosti slovenskih podjetij ter urejanje zaposlovalskih razmerij	418
Almira Pirih: Širina, odprtost in sposobnost delovanja v timih	421
Branko Žerdoner: Sociolog v slovenski industriji	424
Jože Glazer: Sociološka kariera v gospodarstvu in sociološko delovanje zunaj Ljubljane	427
Samo Hribar Milič: Problematika zaposlovanja in vodstveno delovanje	430
Dragica Kšela: Mariborsko gospodarstvo v krizi in kadrovskega menedžment	432
Albina Tušar: Raziskovanje, (samo)upravljanje in delo z ljudmi v Železarni Jesenice	435
Vladimir Mišo Čepak: Kadrovske-organizacijske in vodstvene izkušnje	437
Milan Ambrož: Varnost, turizem in delovanje gospodarskih organizacij	439
SOCIALNO VARSTVO, ZDRAVSTVO IN POLITIKA	442
Ivan Svetlik: Iskanje ravnotežja med svobodo in varnostjo v praksi	443
Zinka Kolarič: Prispevki na področju sociološkega raziskovanja socialne politike	447
Ciril Mezek: Država med površinsko plitkostjo in realnostjo	451
Vesna Leskošek: Revščina, družbene neenakosti in socialna država	455
Andreja Črnak Meglič: Delovanje sociologinje na treh področjih socialne politike: otroško varstvo, socialno varstvo in zdravstvo	458
Jožica Puhar: Zaposlovanje, izobraževanje in politična praksa pri nas in drugod	461
Zora Tomič: Sociologija in politika v zdravstvenem in socialnem varstvu	465
Majda Černič Istenič: Rodnostno vedenje, kmečka/podeželska populacija in oblikovalci politik	468
Jana Goriup Bezenšek: Sociološki prispevek k preseganju spolne neenakosti (v zdravstvu)	471
Jože Ramovš: Gerontologija in medgeneracijsko sožitje v interdisciplinarnem sodelovanju s sociologijo	474
Milko Poštrak: Od kulturnih študij do socialne države in mladinskih politik	477
4. SOCIOLOŠKO DELOVANJE IN ODPIRANJE V SVET	481
Uvodne misli	481
OD DOMA V SVET	482

Mojca Novak: Profesionalno delovanje sociologov v evropskem merilu: izkušnje iz prve roke	483
Peter Volasko: Vloga sociologa v mednarodnem znanstvenem sodelovanju	487
Karmen Gorišek: Sociološko znanje ter podjetniško delovanje v Sloveniji in na Češkem	491
Silva Mežnarič: O raziskovanju migracij in slovenski sociologiji	495
Igor Pavlin: O izobraževanju menedžerjev in državnih funkcionarjev v mednarodnem merilu	498
Jožica Puhar: Odpiranje v svet me je obogatilo – Politično delovanje in opazovanje z udeležbo	502
Majda Šlajmer Japelj: Izkušnja medicinske sestre in sociologinje v mednarodni praksi SZO/WHO	506
Anica Mikuš Kos: Lažje je aktivirati človeške vire skupnosti na Srednjem vzhodu	510
Emidij Susič: Iz zamejstva v Slovenijo in v svet	513
Miran Komac: Narodne manjšine med primordializmom in izbirno identiteto	519
Jože Šušmelj: Sociologija kot spremljevalka moje življenjske poti: od lokalnih vsebin k nacionalnim in mednarodnim vsebinam	525
Aleksandra Høivik: Sociologinja v reševanju azilne problematike in begunstva	529
Janez Rogelj: Sodelovanje s Slovenci po svetu in Rotary International pri nas	532
POGLEDI IZ SVETA	536
Vesna Bošnjak (Latinska Amerika): Sociology as a back-up in social work and legal regulation	537
Zlatko Skrbiš (Melbourne): Sociologija, globalizacija in osebna izkušnja	542
Nina Bandelj (Irvine, CA): Biti profesor sociologije na univerzi v Kaliforniji	545
Sonja Drobnič (Bremen): Mednarodne izkušnje: kakšna sociologija in za koga?	548
Blaž Križnik (Seul): Med urbano sociologijo in prostorskim načrtovanjem: čezdisciplinarni in čezkulturni pogled	552
Martina Skok (New York): Sociologija, diplomacija in odnosi v mednarodni skupnosti	556
5. IZBRANI PRIMERI IZ PRAKSE	559
Uvodne misli	559
Franci Pivec, Janez Jug: Inovacijski pok v tišini knjižnih hramov	560
Vlasta Jalušič: Združevanje teorije, raziskovanja in delovanja: Mirovni inštitut	565
Ciril Mezek, Majda Pahor: Emancipatorni potencial sociologije v soočenju s hierarhičnimi razmerji moči v zdravstvu	570
Albin Igličar, Zdravko Mlinar: Paradoks: Veliko raziskovalnih spoznanj in malo utemeljenih političnih odločitev	575
Anton Kramberger, Zinka Kolarič, Drago Kos, Zdravko Mlinar: Inovativni ekosocialni projekti sociologa Alojza Kavaša iz Prekmurja	581
Franc Hudej, Božo Truden: Valicon: Sociologija kot poslovna dejavnost	588
Renata Šribar, Darka Podmenik: Prekerna zaposlitev kot samoodločitev in prisila	592
Ivan Bernik, Zdravko Mlinar: Spoznanja zunaj uradne znanosti: O spolnosti, nasilju nad ženskami in še o mnogočem	596
Andrej A. Lukšič: Družbeni festival mladih: upor v preseganju partikularnosti disciplin	602
6. Zdravko Mlinar: KAKO NAPREJ?	607
7. POVZETEK	609
8. In English: ABSTRACT, CONTENTS	611
9. STVARNO KAZALO	619

SEZNAM KRATIC

AC – avtocesta

ADP – Arhiv družboslovnih podatkov

AMEU – ISH – Alma Mater Europaea, Institutum Studiorum Humanitatis
(Fakulteta za podiplomski humanističnih študij)

ARRS – Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

ASA – American Sociological Association

CES – Conference of European Statisticians

CESSDA – Consortium of European Social Science Data Archives

CISR – International Conference for the Sociology of Religion

CJMMK – Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij

CK ZKJ – Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije

COBISS – Co-operative Online Bibliographic System & Services

CROP – The Comparative Research Programme on Poverty

CRP – Ciljni raziskovalni program

CZ – Cankarjeva založba

ČKZ – Časopis za kritiko znanosti

DIAMAT – dialektični materializem

DPZ – Družbenopolitični zbor

DSPD – Division for Social Policy and Development

DZ – Državni zbor

EACD – European Association of Communication Directors

EAPM – The European Association for People Management

ERA – European Research Area

ERGOMAS – European Research Group on Military and Society

ESA – European Sociological Association

ETHOS – Exploiting the organisational conflicts in business environment

EURICOM – European institute For Communication and Culture

EVS – European Values Study

FDV – Fakulteta za družbene vede

FF – Filozofska fakulteta

FMRI – Functional magnetic resonance imaging

FSD – Fakulteta za socialno delo

FSPN – Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo

FUDŠ – Fakulteta za uporabne družbene študije

HAZU – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
 HISTOMAT – historični materializem
 HRM – Human resource management
 ICAE – International Council for Adult Education
 ICLB – Izobraževalni center Ljubljanske banke
 ICNLB – Izobraževalni center Nove Ljubljanske banke
 IDN – Institut društvenih nauka
 IDV FDV – Inštitut za družbene vede Fakultete za družbene vede
 IKT – informacijsko-komunikacijska tehnologija
 IRSA – Inštitut za razvojne in strateške analize
 ISA – International Sociological Association
 ISF – Inštitut za sociologijo in filozofijo
 ISH – Institutum Studiorum Humanitatis
 ISIM ZRC SAZU – Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije pri
 Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti
 ISSN – International Standard Serial Number
 ISSP – International Social Survey Program
 JLA – Jugoslovanska ljudska armada
 KME – Komisija za medicinsko etiko
 LSE – London School of Economics and Political Science
 MOL – Mestna občina Ljubljana
 MRIC – Mreža raziskovalnih infrastrukturnih centrov Univerze v Ljubljani
 MZZ – Ministrstvo za zunanje zadeve
 NETA – Nova evropska teatarska akcija
 NOV – Narodna osvobodilna vojska
 OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development
 OGS – Odnosi med generacijami in spoloma
 OISI – Ontario Institute for Studies in Education at the University of Toronto
 PEN – Poets, Playwrights, Editors, Essayists, Novelists
 PF – Pravna fakulteta
 RKC – Rimskokatoliška cerkev
 RTV – Radiotelevizija Slovenija
 SAZU – Slovenska akademija znanosti in umetnosti
 SDMO – Slovensko društvo za mednarodne odnose
 SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija
 SICRIS – Slovenian Current Research Information System
 (Informacijski sistem o raziskovalni dejavnosti v Sloveniji)
 SJM – Slovensko javno mnenje
 SLORI – Slovenski raziskovalni inštitut
 SOZD – Sestavljena organizacija združenega dela

SRC – Sveučilišni računski centar
 SSD – Slovensko sociološko društvo
 SSTNET – Sociology of Science and Technology Network
 STEM – Science, Technology, Engineering and Mathematics
 SZDL – Socialistična zveza delovnega ljudstva
 TIP – Teorija in praksa
 TNZ OLO – Tajništvo za notranje zadeve Okrajnega ljudskega odbora
 TOZD – temeljna organizacija združenega dela
 UIRS – Urbanistični inštitut Republike Slovenije
 UL – Univerza v Ljubljani
 UNDESA – United Nations Department of Economic and Social Affairs
 UNECE – United Nations Economic Commission for Europe
 UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
 UNICEF – United Nations Children's Emergency Fund
 UTD – univerzalni temeljni dohodek
 VŠPV – visoka šola za politične vede
 VŠSPN – visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo
 WAPES – World Association of Public Employment Services
 WCRI – World Conference on Research Integrity
 WVS – World Values Survey
 YUZAMS – Savezni zavod za mednarodno naučno-prosvetno, kulturno i tehničko saradnju
 ZAMTES – Zavod Socialistične republike Slovenije za mednarodno, znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje
 ZDA – Združene države Amerike
 ZKJ – Zveza komunistov Jugoslavije
 ZKS – Zveza komunistov Slovenije
 ZRSZ – Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje
 ZUJF – Zakon za uravnoteženje javnih financ
 ŽO – Žirovski občasnik

PREDGOVOR IN ZAHVALE

Ravno 60 let je minilo od takrat, ko sem se začel vključevati v sociološko delovanje (na Pravni fakulteti UL). V tem obdobju sem objavil številna besedila, s katerimi sem spremljal dosežke in težave uveljavljanja sociologije v Sloveniji, Jugoslaviji in v mednarodnem merilu. Vseskozi sem poskušal o tem ohranjati tudi zadevne »dokumente časa«, ki bi bili sicer izgubljeni; tako sem najprej nameraval na tej osnovi objaviti svojo knjigo; ker sem že od samega začetka stremel tudi k temu, da *presegam značilne oblike zaprtosti družboslovnega delovanja*, se s tem nisem zadovoljil. Poleg *svojih besedil* sem želel vsaj v skromnem obsegu v svojo knjigo vključevati tudi druge sociologe in sociologinje – najprej predvsem krajše prispevke bližnjih sodelavcev (znotraj in zunaj) Centra za prostorsko sociologijo FDV. Celovitejša predstavitev raziskav na področju prostorske sociologije bi terjala *zahteven raziskovalni projekt več ljudi*; ta bi verjetno zahteval tudi daljši čas. Zato sem se zadovoljil s skromnejšo varianto, in sicer s tem, da sem razširil krog avtorjev, s katerimi sem v preteklosti že sodeloval. Zgodil se je nepričakovano velik odziv, kar je maja 2015 pripeljalo do odločitve, da pripravim *kolektivno delo*, tj. zbornik socioloških retrospektiv ob 50-letnici Slovenskega sociološkega društva. To je postala naloga, ki je dobila prednost v mojem nadaljnjem delovanju, vendar tudi v pričakovanju, da se bom, obogaten z izkušnjami kolegov, lahko povrnil k dokončanju svoje lastne knjige, ki bo zdaj sledila, njej pa še knjiga, ki bo temeljila na analizi tukaj predstavljenih besedil.

Ta zbornik sem zasnoval zaradi več razlogov in z več nameni. Na splošno: ker se že vseskozi nisem »zapiral vase«, ampak sem tudi dajal pobude za skupno delovanje, ne nazadnje tudi pobudo za ustanovitev Društva sociologov Slovenije, se mi je tudi zdaj zdelo primerno, da bi v prvi celovitejši predstavitvi naše sociologije v knjižni obliki nastopil čim širši krog akterjev, ki bodo – bolj kot kateri koli posameznik – lahko prispevali k prepoznavanju kompleksnosti našega delovnega področja ter nudili podlago za nadaljnjo, selektivnejšo in bolj poglobljeno obravnavo posameznih področij sociologije z vidika teorije in prakse. Hkrati pa sem želel svoje izkušnje in besedila dopolniti ter preveriti z izkušnjami kolegov in kolegic.

Visok jubilej Slovenskega sociološkega društva se mi zdi prava priložnost, da retrospektivno povzamemo izkušnje tistih, ki delujejo kot univerzitetni delavci/raziskovalci, pa tudi tistih, ki delujejo na različnih področjih družbenega življenja v praksi ali pa so v svoji karieri povezovali eno in drugo. Ob dejstvu, da sta samo na FSPN/FDV v času od leta 1971 do vključno 13.

10. 2016 diplomirala 3.702 sociologa in da je na FF v Ljubljani diplomiralo (večinoma dvopredmetno) več kot 3.000 študentov, ki so pridobili naziv diplomirani sociolog, ter manjše število na FF v Mariboru, se mi zastavlja vprašanje, *kje so in kaj delajo*, saj po dokončanem študiju nekako kar poniknejo. Tisoči diplomantov, hkrati pa le nekaj sto članov Slovenskega sociološkega društva in še skromnejša udeležba v aktivnostih, ki zadevajo različne – bolj ali manj aktualne – sociološke teme, pa tudi dejstvo, da tega nismo problematizirali, verjetno predstavljajo zadosten razlog za to, da se 'pogledamo v ogledalu', morebiti kar v smislu »sociologija sociologije« (Rizman, 1975). Glasni, javno prepoznavni so predvsem sociologi, t.i. akademske sfere, ki vključuje predvsem pedagoško in raziskovalno delovanje na univerzah in znanstvenih inštitutih. O njihovem delovanju v Sloveniji je bilo podanih že kar nekaj predstavitev (F. Adam in M. Makarovič, 2002; F. Adam in M. Tomšič, 2009; A. Cindrič, 1991; L. Čarni, 1993; G. E. Gobetz, J. Goričar in P. Jambrek, 1975; M. Jogan, 1974, 1994; A. Kramberger in Z. Kolarič, 1995; F. Mali, 1999; Z. Mlinar, 2006a, 2006b; V. Rus, 1981; Z. Roter in S. Saksida, 1985; M. Ule, 2014; A. Ušeničnik, 1910; K. Vidmar Horvat in A. Lešnik, 2010 in drugi ter druga dela)¹. Moje lastno ugotavljanje o tem, kako malo poznamo sami sebe, pa so potrjevale kritike in nekakšna razočaranja diplomiranih sociologov in sociologinj, ki »delujejo v praksi«².

Ta knjiga naj bi presegala splošne in meglene predstave o tem, kaj sploh lahko pomeni sociološko delovanje v praksi (npr. zadrega ob pojasnjevanju mladim, ko se vključujejo v študij na univerzi). Čeprav se ne moremo zastaviti pri tem, da le poznamo, kaj vse sociolog/-inje dejansko delajo, je to vendarle ena izmed predpostavk in eno imed izhodišč za zavestno usmerjanje tega področja delovanja v prihodnosti. Gre torej predvsem za predstavitev konkretnih izkušenj iz slovenskega okolja naše domače prakse, ki pa jih na začetku poizkušam postavljati tudi v širše družbene in spoznavne okvire.

Zapisi v tej knjigi vključujejo osebna pričevanja avtobiografske narave pa tudi strokovne in znanstvene prispevke k disciplini in njenemu družbenem okolju; s tem pri nas prvič tako celovito in avtentično predstavljajo pestro samopodobo sociologije v preteklem polstoletju.

Prikazati sem želel čim večjo raznovrstnost vlog sociologov/-inj in posebno pozornost posvetiti temu, da se ne smem zamejiti na ozek krog t.i. akademske sfere sociologije, ampak hkrati z univerzitetnimi delavci, s pedagogi, z raziskovalci vključevati čim več izkušenj drugih, ki bi jih lahko

1 Bibliografski podatki o tem so v seznamu literature na koncu mojega uvodnega poglavja. Tudi sicer pa se zaradi obsežnosti snovi omejujem v navajanju virov.

2 V moji spletni anketi ob 40-letnici SSD (2005) z okoli 100 respondenti pa tudi občasno na letnih srečanjih, na katerih niso našli relevantne vsebine za delovanje v praksi in so se počutili zapostavljene oziroma izključene, v programih razprav pa niso našli relevantnih vsebin za svoje delovanje.

označili tudi kot kategorijo »utišanih« sociologov, in tako vključevati tudi t. i. podrejeno znanje (Foucault). Pri tem gre za vprašanja (izgubljanja) profesionalne identitete več tisoč sociologov, ki delujejo v praksi, pa tudi za emancipatorno vlogo sociologije, ki si prizadeva za krepitev moči podrejenih, neupoštevanih.

Zaradi vprašanja, kaj je v *kratkem času sploh mogoče narediti* in kaj lahko jaz kot *posameznik prevzamem nase* ter v kakšnem razmerju naj bo moj zamejeni prispevek do vsega tistega, česar sam ne bom zmogel obravnavati, je bila nujna tudi *zamejitev*. Glede na *poudarjeno časovno razsežnost* – retrospektivo, tj. čim bolj *nazaj k začetkom* – se je zdelo *najbolj logično*, da se osredinim na prispevke (naj)starejše generacije. Pri tem sem imel v mislih naslednje razloge:

- kolegi (naj)starejše generacije imajo *največ izkušenj*, ki segajo najdlje v preteklost;
- ker se *delovno ali celo življenjsko umikajo* in prav med njimi *iz leta v leto izgubljam* edinstvene izkušnje in pričevalce o naši preteklosti³;
- ker predstavljajo nekakšen *zamrznjen, utišan potencial po upokojitvi*, ki ga vse do zdaj nismo znali aktivirati niti v sociološkem društvu, čeprav so posamezniki *celo izražali svojo željo*, da bi se aktivirali v skupnih programih profesionalne promocije sociologije pri nas (kar nekaj pa se mi jih je pridružilo v obravnavi obsežnega gradiva);
- ker *ne gre* že a priori za medsebojno *izključujoče se razmerje* (zero sum game) v smislu stari ali mladi, ampak za uveljavljanje plodnega nadgrajevanja starega.

Ob svojem delovanju sem se neprenehoma srečeval z dejstvom, da nekaterih kolegov, ki so »pokrivali« pomembna področja sociološkega delovanja, ni več med nami ali pa jim je zdravstveno stanje onemogočalo, da bi sodelovali pri pripravi tega zbornika. Avtentična pričevanja, kakršna sem zdaj poizkušal zbrati v tej publikaciji, smo v takšnih primerih povsem izgubili; zavest o tem pa nas lahko spodbuja k prizadevanjem, da to preprečimo s posebno pozornostjo, ki jo lahko posvetimo (naj)starejši generaciji sociologov, ki so blizu upokojitvi ali pa so že upokojenci. Pri tem pa ne gre le za enkratno dejanje in spomine, ampak tudi za aktiviranje tistih sociologov, ki so uradno končali svojo profesionalno dejavnost, dejansko pa imajo zmožnosti in velikokrat tudi interes, da bi še aktivno delovali.

Nekaj odstopanj od okvirne starostne zamejitve vendarle ostaja. Glede na opisani način nastajanja tega zbornika (najprej vsi bližnji sodelavci) starostne omejitve nisem mogel dosledno upoštevati. Hkrati sem štel za zelo pomembno, da pritegnem – ne glede na starost – vsaj nekaj sociologov,

3 To se je zelo konkretno tudi potrdilo, saj so se kar vrstile ugotovitve, da se posamezniki najstarejše generacije zaradi zdravstvenih razlogov niso več mogli odzvati vabilu.

sociologinj, ki delujejo zunaj meja Slovenije, itn. Glavni korektiv predstavljene starostne zamejitve pa vidim v tem, da sem tukajšnji zbornik opredelil kot prvo knjigo, ki ji bodo sledile druge, pri čemer upam, da bo pobuda prehajala v roke mlajših generacij.

Prizadevanj k širokemu vključevanju nisem dosledno zamejil izključno na diplomirane sociologe, ampak sem vključeval tudi posamezne avtorje, ki značilno premoščajo disciplinarne meje. Vse to izraža prepričanje, da moramo sociologi prevzemati nase integrativno vlogo v odnosu do vseh družboslovnih disciplin, s tem da sociologijo uveljavljamo kot splošno in posplošujočo družbeno znanost.

Kljub nepretencioznemu pristopu k tej publikaciji nam rezultat, ki je pred nami, vendarle kaže, da smo tako ali drugače upoštevali večino področij našega dozdanjšnjega delovanja. Kljub temu pa z obžalovanjem ugotavljam, da pomembnih ustanov (inštitutov, fakultet, raziskovalnih centrov ter seveda delovnih skupin in posameznikov) nisem mogel predstaviti v tej knjigi. Naletel sem na težave zaradi uradne nedostopnosti podatkov o posameznikih, njihovi zaposlitvi, o starosti idr. Oprl sem se lahko na osrednje sociološke ustanove, hkrati pa na izkušnje sociološkega raziskovanja, ki si prizadeva, da vključuje širši krog respondentov, tj. v smislu vzorčenja po modelu snežne kepe. Pri tem sem hkrati doživljal presenečenja, da je prihajalo do reaktiviranja že nekdanih povezav med sociologi/-njami, ki so zdaj oživili/-e svoje zanimanje za sociološko vsebino pa tudi za neformalno druženje. Tak način vzorčenja pa seveda vključuje tveganje, da nekateri/-e sociologi/-nje vendarle niso dobili/-e možnosti, da se predstavijo. Ker se delo nadaljuje, pa so tudi priložnosti za dopolnila še odprta.

Tukaj predstavljam avtentične »izpovedi«, pričevanja številnih avtorjev, ki so nastala na osnovi treh vprašanj o (ne)uspešnosti in ovirah, zaznanih pri svojem delovanju. Avtorji nam tako predstavljajo lastna profesionalna izkustva, nekako v avtobiografskem slogu. To hkrati vključuje samoocenjevanje lastnega dela/dejavnosti. Pomena tega samoocenjevanja ne vidim v tem, da bi na tak subjektiven način lahko razvrščali prispevke posameznikov glede na razlike med njimi (po pomembnosti). Gre za to, da kot najboljši poznavalci svojega lastnega delovanja lahko nudijo vpogled, informacije o marsičem, kar lahko uvrščamo v tiho, neformalno, neeksplicirano znanje; prav tako pa gre tudi za to, da njihov subjektivizem zamejim na tisto, za kar so tudi sami najbolj zainteresirani, tj. da najpomembnejše dosežke zares postavijo v ospredje.

V času, ko sociologi ugotavljamo, da posameznik s svojo edinstvenostjo v družbi na splošno postaja nenadomestljiv, ko se ne zadovoljujemo več z reprezentativno demokracijo, ko se krepijo zahteve po participatornem raziskovanju in vključevanju uporabnikov v raziskovalni proces, bi bilo povsem neprimerno, da bi se omejili le na 'objektivne' evalvacije »od zunaj« ali »od

zgoraj«. Tudi če imamo »zanesljivejše«, bolj objektivizirane kazalnike, to ne pomeni, da se je treba a priori odrehati bolj subjektivnemu pristopu (tudi anketiranje namreč ohranja svojo vlogo, čeprav predstavlja le eno razsežnost objektivne stvarnosti).

Le z individualnim pričevanjem dobivamo vpogled v tiste izkušnje in znanja, ki sicer niso javno nikjer izraženi. Če gre pri tem za subjektivizem, pa tega presegam z razumevanjem, da je individualna pričevanja vedno mogoče obravnavati skupaj z drugimi, bolj objektiviziranimi informacijami. Sicer pa je najprej potrebna čim popolnejša informiranost, preden zastavljamo *vprašanje o selektivnosti* med posamezniki. Vsak avtor nam je s samooce-njevanjem kot najpopolnejši poznavalec lastnega raziskovanja oz. delovanja skrajšal pot do svojih najpomembnejših dosežkov, ki v veliki meri ostajajo neizkoriščeni še zlasti v kontekstu jezikovne zamejenosti v Sloveniji. Tu sem se približal legitimnosti kvalitativnih metod in še posebej biografski metodi, ki se je v sociologiji že uveljavila (M. Jogan, 2006).

Ker so znanstveni prispevki navadno podvrženi drugim merilom za oce-njevanje kakovosti in objavljenosti kot strokovni, pa se je pojavilo vpraša-nje o njihovem skupnem predstavljanju. Ker je moj namen ravno v tem, da prispevamo k zblizevanju in pretakanju spoznanj med teorijo in prakso, na prvo mesto ne postavljam vprašanj o selektivnosti, ampak o tem, kako sploh dobiti popolnejši vpogled v sociološke intelektualne potenciale, s katerimi v Sloveniji razpolagamo. To tudi časovno pomeni, da moramo biti najprej čim bolj celovito informirani, in sicer ne le o tistem, kar je prisotno že v t. i. objektiviziranem znanju. Kljub izjemni vsebinski raznovrstnosti pridob-ljenih odgovorov teh nisem preprosto agregiral, ampak sem jih sicer šele s povečevanjem njihovega števila lahko tudi bolj strukturirano predstavil v poglavjih zbornika. Pri tem sem orientacijsko upošteval razpored od sploš-nejših h konkretnjšim temam.

Pri pripravi tega zbornika se je bilo treba opirati na anonimne recen-zije kolegov, da bi zagotovili upoštevanje minimalnih standardov na osnovi zasnove publikacije pa tudi v smislu uveljavljanja profesionalne kulture. Pri tem sem kot urednik naletel na široko sodelovanje in razumevanje. Avtorji so navadno kot samoumevno upoštevali opredeljene okvire, le včasih pa je bilo potrebno tudi bolj ali manj uspešno dolgotrajnejše prepričevanje. V vsakem primeru pa gre za to, da zapis avtorja avtentično predstavlja njega samega.

Ta zbornik je bil skromno zasnovan kot »ad hoc poizvedba« ob jubileju SSD. V nadaljevanju se je sicer razširil, vendar še vedno ne sodi v katego-rijo klasične empirične raziskave, saj bi sicer moral izpolnjevati še dodatne zahteve.

Celotno snov zbornika sem razdelil na naslednje temeljne sklope:

I. Izhodišča in izzivi

V uvodnem poglavju poizkušam povzeti spoznanja o tem, kako so spremembe v družbenem okolju v kontekstu dveh političnih sistemov pogojevale napredovanje in zastoje v uveljavljanju sociologije, hkrati pa tudi, koliko in kako je sociološko delovanje neposredno ali posredno vplivalo na spremembe v okolju. Najprej torej, kakšna sociologija iz kakšne družbe. Zaustavljam se ob protislovju preteklost kot zakladnica in 'nočna mora' ter vprašanj o kontinuiteti in diskontinuiteti v družbi in spoznavnem procesu. Če gre za 'krizo sociologije', nakazujem, da je to bolj izraz neizpolnjene integrativne vloge v kontekstu celotnega družboslovja kot pa znak njenega konca.

II. Sociologija v sodobni preobrazbi družboslovnih disciplin

V okviru tega sklopa gre za najsplošnejša vprašanja o spreminjajoči se vlogi sociologije pri nas po drugi svetovni vojni. O tem avtorji najprej podajajo svoje osebne poglede in ocene. Nato sledi bolj razčlenjena obravnava o tokovih in ovirah v kroženju družboslovnih spoznanj, v katerih se uveljavljajo integrativna vloga sociologije, njeno približevanje in interaktivni odnos do družbene prakse. Hkrati z vsebinskimi vprašanji pa to poglavje predstavi tudi delovanje avtorjev, ki zadeva empirično družboslovje, metodologijo, statistiko in dostop do informacij.

III. Sociologija in družbena praksa

Osrednjo pozornost v zborniku posvečamo kritični oceni in spoznanjem, izkušnjam o tem, kako se sociološko delovanje uveljavlja ali ne uveljavlja v družbeni praksi pri nas. Pri tem se ne zamejujemo na ozke utilitaristične poglede, ampak pozornost usmerjamo k razlogom, zaradi katerih spoznanja socioloških raziskovanj in delovanje sociologov ne dosegajo pričakovanega odziva tam in pri tistih, kjer in pri katerih bi to najbolj pričakovali. Gre za razloge na strani sociologov samih ali zaradi posrednikov (medijev, izobraževanja), političnih akterjev ali za druge razloge v družbeni praksi. Hkrati pa smo ob tem vseskozi pozorni tudi na vzvratne vplive na sociološko delovanje.

IV. Sociološko delovanje in odpiranje v svet

Kar z velikim prizadevanjem sem pritegnil tudi slovenske avtorje, ki so si – izhajajoč iz domačega okolja – pridobili tudi mednarodne izkušnje, in tudi tiste, ki delujejo v različnih državah po svetu. Oboji nam nakazujejo uspešne prodore in izkušnje, ki presegajo različne oblike samozadostnosti ter institucionalnega in teritorialnega zapiranja. Hkrati pa nam razkrivajo tudi možnosti uspešnejšega delovanja na področju znanosti in v družbenem okolju, ki jih pri nas še ne poznamo ali ne upoštevamo.

V. Izbrani primeri iz prakse

Da bi se čim bolj približali realnim delovnim in življenjskim okoljem ter vsebinam delovanja sociologov/-inj, sem se pozneje odločil za razširitev, ki vključuje izbrane primere iz prakse. Tudi pri tem sem zasledoval usmeritev, da se čim bolj prebijamo iz splošnih predstav, ki odstopajo od raznovrstnosti situacij v vsakdanji delovni in življenjski praksi. Pri tem gre za nekatere miništudije posameznih primerov, ki poglobljajo naše razumevanje znotraj uradno opredeljenih meja znanstvenega delovanja pa tudi prek njih. S konkretnimi primeri naj bi podkrepili zavest sociologov/-inj o naših dosežkih pa tudi ozaveščanje o rudimentarnih oblikah tistega, kar je šele pred nami.

ZAHVALE

Na tem mestu izražam svojo hvaležnost prav vsem, ki so sodelovali v pripravi tega zbornika ali nudili pomoč. V neposrednih stikih z avtorji smo skupaj razkrivali nove in nove razsežnosti posameznih predmetnih področij pa tudi dostop do kolegov, ki jih obravnavajo pri nas in drugod po svetu. Še posebej pa se zahvaljujem vsem spodaj navedenim.

O izhodiščnih vprašanjih ob snovanju zbornika sem se najprej posvetoval s kolegi v Centru za prostorsko sociologijo FDV, in sicer z Janom Makarovičem, s Pavletom Gantarjem, z Dragom Kosom in Marjanom Hočevarjem, ki so spremljali tudi vse nadaljnje delo pri zborniku.

V pripravah na jubilejno srečanje ob 50-letnici SSD, ki je bilo 6. in 7. novembra 2015 v Cankarjevem domu (ko je bil tudi predstavljen napovednik tega zbornika), so bile še zlasti angažirane kolegice Milica Antić Gaber kot takratna predsednica društva ter Aleksandra Kanjuo Mrčela, zdajšnja predsednica društva, in Patricija Frlež, ki je kot študentka sociologije na FF sodelovala v organizaciji srečanja.

O konceptualnih in drugih vprašanjih v povezavi z zbornikom sem se posvetoval z Veljkom Rusom, Nikom Tošem, s Franetom Adamom, z Rastkom Močnikom, Andrejem Kirnom, Majdo Pahor, s Hajdejo Iglič, z Alešem Črničem, s Srečem Dragošem, z Matejem Makarovičem in drugimi.

Pri pripravi kakovostnih besedil, ustreznih profesionalnim standardom, so mi večkrat svetovali: Stane Možina, Maca Jogan, Mojca Novak, Anton Kramberger, Rudi Rizman, Ana Barbič, Mirjana Ule, Zinka Kolarič, Darko Štrajn in drugi.

Pri obsežnem pregledovanju besedil v pripravah za njihovo analizo, ki bo sledila v posebni knjigi, so zelo prizadevno delovali upokojena sociologinja in sociologi: Aleksandra Høivik, Božo Truden, Ciril Mezek, Franc Hudej in Štefan Huzjan.

O sociologiji in družbenopolitični praksi so mi svoje izkušnje in spoznanja, ki jih bom uporabil tudi v naslednjih dveh knjigah, posredovali: Ciril

Baškovič, Stojan Sorčan, Anton Grizold, Matija Rojec, Tatjana Krašovec, Drago Zajc, Franci Demšar, Franc Hočevar, Franci Pivec, Barbara Kobal Tomc, Martina Trbanc, Mirna Macur, Blaž Lenarčič, Samo Bevk in drugi.

Na osnovi svojih uredniških izkušenj mi je vrsto koristnih predlogov podal Igor Pribac.

O sociološkem delovanju v zamejstvu in Italiji me je natančneje seznanjal Emidij Susič.

Informacije o vlogi Slovenske znanstvene fundacije v razširjanju znanja in promociji znanosti mi je posredoval Edvard Kobal.

O lokalnih raziskovalcih, ki delujejo zunaj institucionalnih okvirov uradne znanosti, zlasti v Žireh, me je seznanjal Miha Naglič.

Tega zbornika ne bi bilo brez razumevanja ter znanstvene in finančne podpore SAZU, še posebej pa prvega razreda, katerega tajnik je akad. Peter Štih, njegovega oddelka za družbene vede, katerega načelnik je akad. Slavko Splichal, upravnega direktorja Zorana Mezga in tiskovne komisije, katere predsednik je Kajetan Gantar.

Največjo delovno pomoč pri vseh pripravljanih delih, ki so zadevala vsebinska in organizacijska vprašanja ter računalniško obvladovanje informacij, pa mi je zavzeto in vestno nudila diplomirana sociologinja Maruška Gulič Tomšič.

Številna upravna opravila in dnevno odprta vprašanja je pomagala reševati Ana Batić.

V veliko pomoč mi je bila Biblioteka SAZU ter še posebej Dušan Koman in Mojca Uran, podobno tudi ODKJG FDV.

Hermi Krajnc, vodji Založbe FDV, se zahvaljujem za njeno vsestransko pomoč in strpnost v zamotanem razreševanju organizacijskih in finančnih vprašanj. Pri tem smo se pogosto obračali tudi na Irmo Vidmar Vozelj.

Potem ko je oblikoval že dve obsežni knjigi o globalizaciji se je tudi zdaj izkazal arhitekt in oblikovalec Leon Beton, ki je opravil prelom besedil.

Docent dr. Tomaž Petek je poznavalsko, vestno in ekspeditivno lektoriral vsa besedila.

Dileme, kako na naslovni strani vizualno izraziti sociološko vsebino, je razrešil arhitekt Iztok Prosen, ki je upošteval mojo pripoved o spreminjajoči se vlogi sociologije v Sloveniji v teku desetletij.

Za angleški prevod kazala in povzetka je zgledno poskrbel Murray Bales. Odgovornost za vse pomanjkljivosti v tem zborniku pa je le moja.

Zdravko Mlinar

1.

Zdravko Mlinar

IZHODIŠČA IN IZZIVI

Sem sociolog, redni profesor za prostorsko sociologijo v pokoju, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, akademik – član SAZU in HAZU. Leta 1958 sem diplomiral na Pravni fakulteti, podiplomski študij sociologije pa sem opravil na IDN v Beogradu; leta 1960 sem postal asistent za sociologijo na PF UL. Od leta 1963 do leta 1968 sem bil raziskovalec na ISF, od leta 1968 do upokojitve leta 1997 pa profesor na FSPN/FDV UL, v letih 1974–1976 tudi dekan fakultete. Na podlagi izhodiščnih raziskovanj na področjih urbane in ruralne sociologije, lokalne samouprave in urbanizma ter regionalnih študij sem kot prvi pri nas in v mednarodnem merilu zasnoval raziskovalno in pedagoško področje prostorske sociologije. Že leta 1978 sva Henry Teune in jaz objavila knjigo *Developmental Logic of Social Systems*, sledi knjiga Protislovja družbenega razvoja, pozneje pa sem med prvimi v svojih delih teoretično in empirično predstavljal sociološko razlago globalizacije, npr. v delu *Individuacija in globalizacija v prostoru* (1994), dve knjigi pod skupnim naslovom *Življenjsko okolje v globalni informacijski dobi*, tj. *Prostorsko-časovno organizacija bivanja* (2008) in *Globalizacija bogati in/ali ogroža?* (2012) in drugih delih. Kot profesor in raziskovalec sem deloval na številnih univerzah v ZDA in drugod ter opravljal vodilne vloge v ISA.

Namen tega sklopa je v tem, da na začetku osvetlim kontekstualna izhodišča za razumevanje sociološkega delovanja v Sloveniji po drugi svetovni vojni in še posebej v zadnjega pol stoletja. Velike spremembe v specifičnem družbenem okolju so v osnovi pogojevale tudi spreminjajočo se vlogo sociologije v njenih vzponih pa tudi njenih zamejitvah. V odnosu do preteklosti razkrivamo protislovnost kontinuitete in diskontinuitete v družbeni preobrazbi in spoznavnem procesu. Čeprav sociologija ne sprejema lahkotnih frontalnih zavračanj preteklosti (nominalne diskontinuitete), vendarle danes razkrivamo, da premalo vrednoti bogastvo izkušenj iz lastnega okolja in tudi

samih sociologov. Preteklost se obravnava kronološko, ne pa realno, tj. v smislu življenjskih ciklusov.

Kontekst majhne države, kot je Slovenija, ni le omejujoč, ampak predstavlja tudi izziv in priložnost za intenziviranje neposrednih medosebnih stikov, ki presegajo formalne institucionalne in disciplinarne ločnice. Reševanje kompleksnih vprašanj terja fizično soprisotnost sodelujočih, to pa je hkrati značilnost za ustvarjalno delovanje, ki bi ga v tem smislu lahko spodbujali v naših univerzitetnih okoljih.

V kontekstu majhnega naroda pa se hkrati zaostrojujejo vprašanja o tem, kako zagotoviti nepristranskost v ocenjevanju znanstvenega delovanja.

Kot skupni imenovalec številnih socioloških preokupacij in raziskav, ki bi ob njihovem poenotenju lahko predstavljal tudi podlago za usmeritev glede delovanja v prihodnosti, pa je predstavljen emancipatorni potencial sociologije. Pri tem gre za pozornost do sprememb in teženj ter možnosti za preseganje odnosov nadrejenosti in podrejenosti med ljudmi na vseh področjih družbenega življenja ter na vseh ravneh družbene organizacije.

OB 50-LETNICI SLOVENSKEGA SOCIOLOŠKEGA DRUŠTVA

Ko predstavljamo zbornik ravno ob 50-letnici Slovenskega sociološkega društva¹, se zdi primerno in potrebno, da na tem mestu vsaj na kratko predstavim nekaj o njegovi ustanovitvi in začetkih njegovega delovanja. V ta namen na tem mestu vključujem besedilo, ki sem ga napisal na povabilo predsednice SSD Milice Antić Gaber ob jubilejnem srečanju sociologov in sociologinj 6. in 7. novembra 2015 v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Seveda pa ob tem ne gre spregledati dejstva, da se je sociologija tudi pod različnimi imeni začela pojavljati že ob koncu 19., predvsem pa v začetku 20. stoletja, kar lahko le označim, na primer s pojavom prvega sistematičnega učbenika, ki ga je napisal Aleš Ušeničnik, z naslovom Sociologija, 1910. V tem smislu torej tudi pri nas nismo zaostajali za drugimi.²

Ustanovitev Društva sociologov in začetek njegovega delovanja (1965–1969)

Društvo je bilo ustanovljeno med najbolj dinamičnim vzponom sociološkega delovanja v Sloveniji in Jugoslaviji. To je bil pionirski čas uvajanja, legitimizacije, institucionalne graditve, profesionalizacije, širjenja in členitve sociološkega delovanja pri nas. V jugoslovanskem merilu je že delovalo sociološko združenje (JUS), katerega prvi predsednik in prvi urednik revije Sociologija je bil Jože Goričar. Leta 1959 je bil ustanovljen Inštitut za sociologijo in filozofijo, leta 1960 se je začel študij sociologije na Filozofski fakulteti in sredi 60. let so začeli delovati prvi diplomirani sociologi pa tudi diplomanti VŠPV. Prav takrat, ko je bilo najmanj sociologov, so bile tudi najmanj izražene potrebe po sociologih, kar je terjalo ozaveščanje javnosti o socioloških potencialih.

Najaktivnejše jedro sociološkega delovanja v 60. letih prejšnjega stoletja v Sloveniji in izhodiščna točka mojega delovanja je bil Inštitut za sociologijo in

1 Pojavlja se zadrega, vsaj zdaj, ko poizkušam kritično obravnavati polstoletno delovanje sociologov, glede poimenovanja našega društva. Ob ustanovitvi smo mu dali ime Društvo sociologov Slovenije. Pozneje je prišlo do preimenovanja v Slovensko sociološko društvo, verjetno ob večjem poudarjanju samostojnosti Slovenije, toda hkrati s tem sem imel in še imam pomisleke, da s tem izključujemo sociologe/-inje, ki sicer delujejo pri nas, vendar niso Slovenci. Pojavlja pa se še druga razlaga, tj. da je Društvo sociologov Slovenije označevalo samo moške in izključevalo ženske. Nadaljnji komentar opozarja, da Društvo sociologov Slovenije ni ustrezna oznaka, ker kaže na teritorialno zamejenost tega delovanja.

2 V Srbiji so na primer leta 2012 posvetili pozornost temi »Sto let sociologije v Srbiji« (Antonić, 2012).

filozofijo. Tu smo že opravili nekaj pionirskih empiričnih socioloških raziskav (o množičnih komunikacijah, družbeni participaciji, o Velenju idr.), pripravili posvetovanja (npr. o Komuni) v jugoslovanskem merilu in se hkrati začeli vključevati tudi v mednarodne primerjalne sociološko-politološke raziskovalne projekte (P. Jacob, R. Agger, S. Verba idr.). Leta 1964 je začela izhajati Teorija in praksa; glede na to smo bili sociologi večinoma zadržani ob oblikovanju nove revije *Anthropos*, ki je začela izhajati leta 1969 in se je tako bolj osredinila na humanistiko. Kot društvo pa v šestdesetih letih prejšnjega stoletja še nismo uspevali s pobudami pri založbah za izdajanje knjižnih socioloških del, pri čemer smo prav v Sloveniji še posebej zaostajali.

V ta čas sodi tudi naše vzpostavljane stikov z mednarodnimi organizacijami (ISA – kongres v Evianu in Varni, Evropski koordinacijski center na Dunaju, 1963, prvi svetovni kongres za ruralno sociologijo, 1964 idr.). Na splošno je šlo torej za zelo zgoščeno dogajanje, ki smo ga želeli organizirano usmerjati in uveljavljati profesionalno identiteto sociologije. Že po prvih korakih pa smo se spopadali z ozkostjo ideoloških usmeritev in dnevne politike. Pri vseh zastavljenih programih smo se spoprijemali tudi z dejstvom, da je bilo treba vabiti zelo širok krog ljudi, če smo hoteli zagotoviti vsaj skromno udeležbo.

Skupno nastopanje s filozofi ni zaživel in tako sem dal pobudo za ustanovitev Društva sociologov Slovenije (pozneje preimenovano v Slovensko sociološko društvo). Pri tem sem največ sodeloval s kolegom Nikom Tošem (podpredsednikom in z naslednjim predsednikom), s katerim sva si že od leta 1958 naprej v Beogradu ustvarila široke stike z drugimi akterji v jugoslovanskem prostoru. V prve aktivnosti se je vključeval tudi mlajši kolega Peter Jambreč, ki je prevzel vlogo tajnika društva. V prostorih SZDL (vogalna stavba Komenskega in Resljeve ul.) smo imeli 14. decembra 1965 ustanovno skupščino; to je bilo hkrati z dvodnevним posvetovanjem o družbeni diferenciaciji, za katero je bilo pripravljenih 31 referatov. Med udeleženci so bili le trije (ravnokar) diplomirani sociologi, dva z diplomo filozofsko-sociološkega študija, velika večina pa raziskovalci, ki so v sociologijo vstopali z bližnjih disciplinarnih področij – prava, psihologije, filozofije, demografije, agrarne ekonomije, književnosti. Že takrat je bila torej prisotna široka interdisciplinarnost, h kateri se po 50 letih z velikim poudarkom vračamo prav danes.

Na osnovi svojega hkratnega pedagoškega vključevanja ter poznavanja razmer in možnosti na Filozofski fakulteti in VŠPV sem spoznal, da bi imela sociologija ugodnejše možnosti za svoje uveljavljanje v povezovanju s študijem politologije in novinarstva (pozneje komunikologije) na novi lokaciji kot pa v zelo konkurenčno omejenem prostoru številnih disciplin humanistike na FF. Te so po močno prisotni logiki inercije že a priori podaljševale svoj prednostni položaj in zamejevale perspektive za razmah sociologije. Zato sem dal kot predsednik društva pobudo, da smo sprožili vrsto aktivnosti, ki

naj bi pripeljale do koncentracije družboslovnega študija in kadrov v novi ustanovi. Ta naj bi prerasla Visoko šolo za politične vede in postala »civilna« fakulteta v okviru Univerze v Ljubljani. Na osnovi kritične ocene politično zasnovanega programa VŠPV in naših profesionalnih usmeritev smo – še posebej s prizadevanji kolega Toša – pridobili podporo politologov in novinarjev za združitev treh študijev, ki so jo izrazili tudi v posebni študijski komisiji društva. Tako smo sprožili dolgoročni proces krepitve sociološkega in družboslovnega delovanja v osrednji matični ustanovi, v kateri so pozneje našli svoje mesto tudi inštitut ter knjižnica in dokumentacija. To pa je nadgrajevala vizija, da se bo za Bežigradom postopoma – vsebinsko in prostorsko – oblikoval večfakultetni družboslovni center UL.

Upravni odbor društva je (že 6. 6. 1966) podal pomembne kritične ocene učnega načrta visoke šole in nakazoval vsebinske usmeritve za pouk (socioloških) predmetov, ki so vodile do njene preobrazbe in pravnega priznanja FSPN (december 1966). Pri tem smo opozorili na prevelik obseg zgodovinskih predmetov pretežno deskriptivnega značaja in takih z ozko politično zasnovano vsebino ali pa splošnoizobraževalnega značaja. S tem pa smo razširjali prostor za bolj analitične obravnave (metodologija in statistika) ter uvajanje večje življenjske relevantnosti in raznovrstnosti posebnih vrst sociologije ob močnem opiranju na izkušnje iz razvitega sveta.

Drugi sklop akcij je zadeval uvajanje posebnih socioloških disciplin v učne načrte vseh visokih šol in fakultet ljubljanske univerze. Pobuda društva, da bi predmet temelji marksizma oz. uvod v družbene vede in družbena ureditev SFRJ zamenjali s posebnimi sociološkimi disciplinami, ki se funkcionalno povezujejo z delovnimi področji njihovih diplomantov (tehniko, arhitekturo, medicino, agronomijo idr.), je bil sprejet in uveljavljen, tako da smo s tem razširjali domet sociologije na UL, jo diverzificirali in približali problemom v praksi.

Tretji sklop aktivnosti (upravnega odbora) društva je temeljil na kritični oceni pouka sociologije v srednjih šolah, ki je bil shematičen in ni temeljil na poznavanju življenjskih razmer pri nas. Kot tak ni vzbujal zanimanja, ampak je prej ustvarjal odpor pri dijakih in učiteljih. To je bil izziv za naše društvo in izhodišče za številne aktivnosti za preseganje takšnega stanja.

Sicer pa je društvo organiziralo posvetovanja in razprave o pomembnih širšedružbenih problemih, kot npr. o družbenih konfliktih, demokratizaciji družbe in javnem mnenju, o improviziranem uvajanju 42-urnega delovnika, ki ni temeljilo na predhodnih analizah. Spopadalo se je s težnjami politike, ki je terjala konformistično sprejemanje vsakokratnih političnih odločitev. Skupaj s politološkim društvom pa je leta 1968 tudi protestiralo proti Sovjetski okupaciji Češkoslovaške in sploh proti političnemu podrejanju znanosti, in sicer hkrati s tem, ko se je zavzemalo za svobodo znanstvenega delovanja (Mlinar, 2006a).

* * *

Delovanje slovenskega sociološkega društva bom izčrpneje obravnaval v svoji knjigi, ki bo sledila, z (delovnim) naslovom Iz preteklosti za prihodnost.

ČASOVNO-KONTEKSTUALNA IZHODIŠČA

Preteklost kot zakladnica in kot »nočna mora«

Čeprav sociologija obravnava družbo kot svoj predmet v najširših časovno-prostorskih razsežnostih, kar se na različne načine izraža tudi v sociološkem raziskovanju pri nas, pa hkrati s tem pogrešam zanimanje za vključevanje preteklosti z vidika profesionalnega delovanja v Sloveniji. Tak odnos je mogoče posledica dejstva, da se je kot znanstvena disciplina pojavila sorazmerno pozno in tako mlajšim generacijam niti ne more nuditi primerljivo velikega bogastva svojih spoznanj, ki bi bila pomembna za delovanje in sploh življenje v današnjem svetu. Morda pa gre preprosto za nereflektirano izključevanje izkušenj in dosežkov iz preteklosti. Tako se večinoma niti ne približamo refleksiji o *protislovnem* pomenu preteklosti – hkrati kot zakladnice in bremena – ter vprašanjem o kontinuiteti in diskontinuiteti, kar tukaj postavljam v ospredje (Mlinar, 1983).

Z odmikanjem preteklega se po eni strani zmanjšuje njegov pomen, a se hkrati povečuje dragocenost avtentičnih informacij o njem. To zadeva posameznika in skupine pa tudi družbo v celoti, še posebej glede na znana vprašanja o kolektivnem spominu in pozabljanju. Ta se zaostrujejo glede na njuno selektivnost in pristranskost.

Čim bolj odmaknjeno preteklost želimo osvetliti, tem manj nam je na voljo pristnih virov in še zlasti živih pričevanj, ki pa so zato tem bolj dragocena. Pri tem je vprašanje, koliko izgubljam, *neodvisno od naše volje*, koliko pa je v naši moči, da vplivamo na delež družbenega dogajanja, ki ga vključuje refleksivna sociologija?

Najstarejši sociologi/-nje imamo z vidika poznavanja in mogočega vključevanja različnosti iz preteklosti določene prednosti, nekakšen »zgodovinski kapital«, ki pa pretežno ostaja neizkoriščen. Ob odmikanju pretekle prakse, ki hkrati zabrisuje razlike, tudi kadar so te pomembne za nadaljnji razvoj, imamo tu starejši pričevalci vsaj do neke mere možnost bolj osebnega *doživljajskega* in *diferenciranega* povzemanja preteklosti, ki presega druge vire in tudi enostranosti sedanjosti.

Velika nevarnost je, da pretekla dejanja in spoznanja presojam po današnjih merilih, ne glede na drugačen dejanski pomen v določenem zgodovinsko-družbenem kontekstu. Jože Goričar je na primer zelo hitro, v nekaj letih, povzel sociološko relevantne vsebine v dostopni obliki v svojem učbeniku Sociologija (1959). V 'pravem trenutku', ko je bila na tem področju

še nekakšna praznina, je imel zelo pomembno vlogo v uvajanju in razširjanju sociologije na visokošolski ravni v Sloveniji in tudi v jugoslovanskem merilu. Njegovo delo – tako kot učbeniki na splošno – sicer ne vključuje veliko izvirnih spoznanj, vendar pa je bilo za naše takratno družbeno okolje veliko pomembnejše, da je v kratkem času pridobilo širši vpogled v znanja, do katerih so se že dokopali drugod po svetu, kot pa prav določeno izvirno spoznanje domačega avtorja. Vrednotenje v sociologiji in družboslovju pa se je v teku desetletij zelo spreminjalo. Ob popolni privrženosti marksizmu je imela izvirnost bolj značaj nekakšnega individualističnega ekshibicionizma kot pa vrednote in merila znanstvenih dosežkov. Dela pionirjev imajo torej včasih bolj simbolni pomen, ker so znanilci neke nove kakovosti.

Z vidika prehodov med generacijami pa se seveda zaostri vprašanje, kdaj uspešen *dosežek ene postane ovira* za uvajanje novega, za nove vsebine in metode, ki jih prinašajo mlajše generacije, čeprav te niso nujno »z lastnega zelnika«. V tem pogledu je hkrati z institucionalnim in s teritorialnim odpiranjem prihajalo do sproščanja, ki je izpodkopavalo monopolni položaj posameznikov znotraj univerzitetnega delovanja in pomenilo večjo diverzifikacijo dosegljivih in upoštevanih virov v sociološkem študiju in poklicnem delovanju.

Prav v kontekstu sorazmerno visoke institucionalne in teritorialne zaprtosti, še zlasti v kontekstu majhnega naroda, postanejo medgeneracijski zastoji, napetosti in nasprotja še posebej izraziti. Sodeč po konkretnih primerih in »glasovih« iz naših univerzitetnih ustanov, je še danes aktualna tema, ki pa jo najprej (ali sploh) prepoznavajo in doživljajo mlajši/-e kolegi/-ce.¹

Od kronologije k življenjskim cikelom

Čeprav različni jubileji pomenijo, da se pri tem opiramo na *kronološko razumevanje časa*, želim na tem mestu opozoriti, da to dejansko predstavlja nekakšno časovno dekontekstualizacijo v odnosu do dejanskega odvijanja družbenih sprememb, ki nikakor ne sledijo mehaničnem razumevanju in linearnemu odvijanju dejanskih sprememb. V povezavi s tem je na primer Lisa Adkins (2009) opozorila na proces prehajanja od 'urnega časa' na 'čas dogodkov'. Tako naj bi prekinili razumevanje časa kot nečesa samo po sebi, zunaj konkretnih subjektov in njihovega delovanja. To pa pomeni, da je treba preseči vezanost na standardizirane časovne enote, ki jih je sicer mogoče spremljati na osnovi zunanjih meril, in razkrivati *spremembe, immanentne dogodkom*, še posebej vzorcem rojstva in smrti. To torej pomeni izziv za razumevanje časa kot linearnega, teleološkega in prospektivnega. V ospredje stopajo individualizirane izkušnje o delovnem času, pri čemer

¹ Ob svojem nezadovoljstvu zaradi podrejenega položaja se (lahko) odločajo v smislu modela »Exit, voice and loyalty« (A. Hirschman, 1983). Torej gre za razmerje med možnostmi za izbiro alternativ (izhod), možnostmi za izražanje in uveljavljanje na delovnem mestu (voice) ter navezanostjo oziroma lojalnostjo do danega (loyalty).

se od fleksibilnih, negotovih in od pogodbenih delavcev pričakuje, da bodo ustvarili svoje lastne delovne vzorce in ureditve, ko postaja razlikovanje med delovnim in nedelovnim časom vse težje prepoznavno.

Tukaj se nam odpira velika sociološka tema, ki jo v praksi, v težnji k uniformnosti, niti ne zaznavajo. Gre za življenjsko nesprejemljivost dejstva, da kronološka starost kot nekaj samoumevnega določa (omejuje) pravice in dolžnosti človeka.

Natančnejši vpogled v dozdašnje sociološko in tudi družboslovno delovanje na splošno nam razkriva, da po večini prevladuje praksa *nizanja* in *kopičenja* posameznih raziskav in različnih spoznanj, pri čemer pa pogrešamo sprotne ali vsaj občasne poizkuse bolj celostnega in sintetičnega predstavljanja in ocenjevanja že opravljenega. To je ena temeljnih pomanjkljivosti, praznina, ki kaže na odsotnost potrebnega usmerjanja znanstvenoraziskovalne dejavnosti. Pri tem gre sicer za nekatere občasne poizkuse, ki pa so bolj formalno-manifestativnega značaja, ko gre npr. za značilne jubileje neke dejavnosti ali delovanja prav določene institucije.

Takšno prakso razkrivamo tudi v delovanju Slovenskega sociološkega društva, ki je posebno pozornost posvetilo svoji 30-letnici delovanja, potem 40-letnici in pred kratkim svoji 50-letnici.² Značilne so na primer jubilejne predstavitve s posebnimi zborniki FSPN/FDV, še posebej zbornik *Fakulteta za družbene vede: 50 let znanosti o družbi* in zbornik ob 50-letnici Oddelka za sociologijo na Filozofski fakulteti – *Včeraj in danes (1960–2010)*. Podobno velja tudi za različna profesionalna glasila, vzemimo 40-letnico Teorije in prakse (Mlinar, 2004). Tudi sam sem se vključeval v takšne jubilejne retrospektive, ki so zadevale le sociologijo ali pa tudi širše področje družboslovja in sodelovanje s humanističnimi znanostmi. Zunaj teh okvirov pa bi kot primer poudaril najširše zasnovano posvetovanje »Stanje in razvoj družbenih znanosti«, 1985/1986, za katero sem dal pobudo in smo ga v sodelovanju z Jožetom Goričarjem, Nikom Tošem ter z drugimi kolegi opravili na SAZU. Bogatejšo vsebino retrospektivnih obravnav pa seveda najdemo, če upoštevamo tudi ožje tematske sklope.

Če bi se omejili na kronološko (urno) in linearno razumevanje časa, bi to pomenilo ignoranco in veliko izgubo v prepoznavanju variabilnosti dejanskih družbenih sprememb v preteklosti. Zato na tem mestu posebno pozornost posvečam konceptu življenjskega ciklusa, ki nas približa realnosti odvijanja sprememb v preteklosti in nam pomaga v prepoznavanju vzorcev dinamike profesionalnega in širše družbenega življenja tudi v sedanjosti. Tako bom poizkušal pojasnjevati tudi nekatere aktualne probleme delovanja raziskovalcev.

² V ZDA so veliko pozornost posvetili 100-letnici delovanja ASA pod predsedstvom Michaela Burrawoya.

Izhodišče na tem mestu je življenjski cikel sociologov, ki pa so/smo med svojim delovanjem doživljali tudi življenjske cikle določenih procesov, tako kot npr. institucionalizacijo, v širšem družbenem kontekstu pa tudi deagrarizacijo, industrializacijo, urbanizacijo idr., kar pogosto imamo opravka s tehnološkimi inovacijami in z njihovim razširjanjem po modelu značilne S-krivulje. In že ob tem se zastavlja vprašanje, kje so meje smiselnosti podrobnega empiričnega raziskovanja procesov, ki se odvijajo po vnaprej znanem vzorcu.

Gornje torej zadeva dolgoročne procese na makrodružbeni ravni in tudi značilne spremembe, ki zadevajo življenjski cikel posameznikov; s tega drugega zornega kota načenjam vprašanje o kategorialnem izključevanju intelektualnih potencialov z upokojevanjem, ki kot tako seveda ne upošteva individualnih razlik in dejanskih zmožnosti, pa je tako velik izziv za družbo in sociologijo, da terja prav posebno obravnavo: 1) ne kot temo samo zase, ampak glede na miselnost, ki je v ozadju; 2) ne le kot konkretno kategorijo, ampak hkrati tudi s prekernostjo mladih; 3) ne le v družbi, ampak posebej tudi znotraj znanstvene sfere in tudi z vidika delovanja SSD.³

Sociologija se tako približuje realnejšemu obravnavanju problematike družin, narodov (jezikov), inovacij, nekaterih razvojnih družbenih procesov idr. s pomembnimi epistemološkimi implikacijami. Te ne zadevajo le posameznih raziskav, ampak gre tudi za (sub)disciplinarno organizacijo znanja. Z drugimi besedami – gre za odzivnost sociologije na družbene spremembe s postavljanjem pravih (raziskovalnih) vprašanj, npr. v zdravstveni sociologiji se pojavi premik od odnosa med zdravnikom in pacientom k odnosom med različnimi zdravstvenimi strokovnjaki ter uporabniki kot koproducenti zdravja.

Ta vprašanja so se zelo konkretno zaostрила že v času, ko sem spremljal ali pa bil soudeležen v formiranju določenih (sub)disciplinarnih področij in tudi v kritičnem opozarjanju o tem, da se je tudi njihov življenjski krog iztekel. To se je izrazito pokazalo v povezavi z uvajanjem ruralne sociologije, ki je v jugoslovanskem merilu dobila tudi strokovno revijo Sociologija sela, pri tem pa je bilo vse očitneje, da spremembe na podeželju lahko le v manjši meri pojasnujemo z zamejitvijo na samo podeželje. To je pripeljalo do preusmeritve od dihotomnega obravnavanja mesta in podeželja k teoriji kontinuuma že na lokalni ravni, osebno pa sem to dogajanje spremljal še

3 Ob tem pa naj omenim 'premik' na FDV, tj. ustanovitev »Po-sveta zaslužnih profesorjev, profesorice FDV kot posvetovalnega telesa dekana FDV«. Čeprav se že na ravni univerze ob podelitvi naziva zaslužni profesor pojavlja pričakovanje o ohranjanju povezav in nadaljnjem sodelovanju z upokojenimi zaslužnimi profesorji, gre tu vendarle za dodaten poizkus za preseganje njihove izključitve zaradi učinkovanja ZUJF-a. Tako naj bi spodbujali pretok informacij, ki je bil do zdaj umetno prekinjen. To pa je seveda le drobec širše problematike.

naprej in utemeljeval k še širšim spoznavnim okvirom, kar sem označil s prostorsko sociologijo (več o tem v naslednji knjigi). Moja opozorila na to smer dogajanja pred več desetletji v okviru sveta revije Sociologija sela v Zagrebu niso bila sprejeta, nedavno pa je prišlo do njene ukinitve, s tem da je njena naslednica postala Sociologija prostora.

Vzpostavljanje in preseganje institucionalnih okvirov sociološkega delovanja

Ob koncu petdesetih let in v šestdesetih letih preteklega stoletja je ena najpomembnejših nalog za uveljavljanje sociologije v Sloveniji zadevala oblikovanje novih institucij za raziskovalno in izobraževalno dejavnost ter za skupne profesionalne aktivnosti pri nas ter za organizirano povezovanje v mednarodnem merilu. Uvedba predmeta sociologija (in še prej – na mojo študentsko pobudo – ‘sociološkega proseminarja’) na Pravni fakulteti, ustanovitev Inštituta za sociologijo in filozofijo, Oddelka za sociologijo na FF, ustanovitev društva, utrditev sociologije v okviru FSPN, vključevanje v jugoslovansko in mednarodno združenje, pozneje uvajanje sociologije v okviru Univerze v Mariboru in v Kopru. V novejšem času pa so se pojavile še zasebne fakultete, npr. FUDŠ v Novi Gorici, idr.⁴ V teh okvirih je dejansko zaživelo organizirano profesionalno delovanje, ki se je še nadalje diferenciralo glede na značilna subdisciplinarna in ožja predmetna področja (npr. 20 raziskovalnih centrov na FDV) in se navezovalo na interdisciplinarne programe na Univerzi.

Z vidika širšega družbenega dogajanja se je sicer institucionalizacija sociologije pri nas pojavila kot zapoznelec. Skoraj hkrati z njenim porajanjem je npr. neposredno v naši soseščini, v Gorici in Trstu, Franco Basaglia že uvedel spremembe, ki so v mednarodnem merilu naznanile začetek prizadevanj s povsem *nasprotno usmeritvijo*. Kot pionir sodobnega koncepta mentalnega zdravja je Franco Basaglia sprožil *odpravljanje* psihiatričnih bolnic kot totalnih institucij (E. Goffman, M. Foucault). Ivan Illich pa je še v širšem kontekstu v sedemdesetih letih preteklega stoletja zaostрил svoje družbenokritično razkrivanje zamejenosti institucionalizacije v zdravstvu in izobraževanju. Uvedel je koncepte, kot so: vseživljenjsko učenje, »conviviality«, in kritično opozarjal na zamejenost profesionalizma. Tudi pri nas je prišlo do odziva na takšne ideje, zlasti na izobraževalnem področju v smislu ‘razšolanja’, ter na področju socialne politike še posebej glede institucionalnega duševnega zdravja in gerontologije. To se izraža tudi v najnovejših aktivnostih, ki se lahko opirajo na spoznanja in programe v okviru EU, Unicefa

⁴ Vrsta aktivnosti, raziskovanj in posvetovanj s sociološkega področja se odvija na več lokacijah v okviru te fakultete, nekatere v sodelovanju z IRSA, še posebej tiste, ki zadevajo socialni kapital v Sloveniji (gl. npr. Makarovič (ur.), 2003).

idr. Danes že na internetu stopajo v ospredje posvetovanja v slovenskem in mednarodnem merilu, npr. pod geslom »Deinstitucionalizacija na pohodu«. Pri tem pa ne gre preprosto za odpravljanje nečesa brez uvajanja novega. Sestavni del izkušenj iz Trsta je ugotovitev, da ni bila vzpostavljena nadomestna struktura skrbi in opore. Podobno pa se vprašanje zastavlja v sferi izobraževanja.

Vse to pa na več načinov zadeva tudi strokovno delovanje sociologov v ožjem smislu, saj je treba deinstitucionalizacijo razumeti tudi:

- ▶ kot spremembo odnosov med strokovnjaki in uporabniki;
- ▶ kot prevzemanje novih družbenih vlog in vključevanje uporabnikov;
- ▶ kot premik moči od strokovnjakov in institucij k uporabniku;
- ▶ kot epistemologijo razumevanja dolgotrajnih stisk (Flaker et al., 2015, str. 3).

Že takšna kratka retrospektivna skica pa terja pojasnjevanje, kako to, da smo si najprej prizadevali za institucionalizacijo, zdaj pa je agenda deinstitucionalizacija. Ali je šlo za napačno usmeritev prej ali zdaj ali pa sta celo obe razvojno utemeljeni? Moje razumevanje je naslednje: gre namreč za enega izmed primerov pojavljanja, uveljavljanja in izčrpanja procesov v že nakazanih okvirih življenjskih ciklusov. Upoštevamo torej povsem različen pomen institucionalizacije pred 50 leti in danes. Takrat je institucionalizacija sociologije pomenila njeno »kristalizacijo in utrditev« posebne profesionalne identitete, v današnjem času pa gre predvsem za preseganje (ne nujno kar negacijo institucij). Danes je torej bolj prisotna njihova zamejujoča vloga, ko se razširja prostor podružbljanja znanosti. Pri tem pa ne bi smeli spregledati dejstva, da poleg omejujoče igrato tudi podpirajočo vlogo.

Kako se vključevanje različnega pojavlja tudi v razumevanju sedanjosti in predvsem kako lahko prispeva k preseganju enostranskih razumevanj, pa lahko nakažem s primerom obravnavanja vloge države. Marksistična teorija je, sicer prek predhodne vloge »diktature proletariata«, utemeljevala *teorijo odmiranja države* kot monopola fizičnega nasilja. Zasnova sistema samoupravljanja in družbene lastnine je v nasprotju z državno lastnino predstavljala način uveljavljanja te vizije v praksi. V paradoksalni situaciji »dirigirane demokratizacije« je tudi glavni tok družboslovja izražal podporo takšni ideološki usmeritvi. To je gotovo pustilo svoje sledove še v današnji starejši generaciji, čeprav v času, ko kritična/marksistična teorija utemeljuje zahtevo po močni (socialni) državi, ki je zmožna uveljavljati socialno pravičnost v spopadanju z neoliberalizmom.

Razumljivo je, da mlajše generacije doživljajo vprašanje (ne)enakosti povsem drugače. Brez *poznavanja obeh* pa zlahka prihaja do enostranosti v presojanju del avtorjev starejših in mlajših generacij ter v razumevanju družbenih sprememb v zadevnem obdobju sploh.

Izključevanje in/ali nadgrajevanje preteklosti

Moje nenehno vračanje k dialektiki enotnosti nasprotij mi daje oporo pri konkretnem doživljanju sprememb v našem okolju v času več kot pol stoletja. V jugoslovanskem družbenopolitičnem kontekstu smo doživljali in se tudi večinoma vključevali v dolgoročne vizionarske razvojne usmeritve v smislu socializma in komunizma kot poudarjene alternative kapitalističnemu družbenemu redu. V tem smislu je šlo za radikalno, revolucionarno alternativo, ki je glede na prepoznane negativnosti kapitalizma nakazovala širok prostor ustvarjanja nove družbe in novega človeka. *Konstrukcionizem*, ki ga navadno poznamo kot sociološko prakso (Berger, Luckmann), smo doživljali kot ideološko-politični pa tudi strokovni konstrukcionizem razvojno-mobilizacijskega značaja. Načeloval mu je slovenski in jugoslovanski politik in ideolog Edvard Kardelj. Njegovo marksistično zasnovano vizionarstvo brez izkustvenih osnov je nakazovalo kar številne novosti v institucionalni, sistemski sferi družbe. Prav on je bil na čelu nenehnega množičnega *eksperimentiranja*, ki bi bolj sodilo v raziskovalno sfero kot v družbeno prakso. Namesto eksperimentiranja v raziskovanju smo torej dobili eksperimentiranje v politiki. Tudi v kontekstu današnje kapitalistične družbe, ki ne vključuje načrtovanja in vizionarstva, a se vendarle podaljšuje takšno eksperimentiranje v politiki, vendar predvsem na ravni njenega vsakdanjega delovanja; včasih ima to v ozadju tudi bolj temeljne usmeritve, kot je na primer proces privatizacije (npr. na področju zdravstva in šolstva), ki implicira krčenje pravic, omejevanje dostopnosti itn.

Paradoksalno z vidika samih marksističnih izhodišč pa je bilo to, da je v nasprotju z Marxovo razlago o družbenoekonomski bazi kot odločilni osnovi za pravno-politično in kulturno nadgradnjo jugoslovanska politična praksa kot odločilno upoštevala prav nasprotno: vsa pričakovanja so bila vezana na pravno-normativne in organizacijske spremembe. Uresničevanje temeljne vrednotne usmeritve h krepitvi skupnostnega in k podružbljanju se je prav zato sprevračalo v nekaj sebi nasprotnega. *Podružbljanje* dejansko ni pomenilo krepitve *bogastva raznovrstnosti*, ampak *osiromašenje* z redukcijo na formalno, institucionalizirano sfero politike. Sociološko rečeno, je šlo za zamejevanje na svet sistema, ki se je odtujeval od sveta življenja. Usmeritev k skupnemu in vsedružbenemu, brez hkratnega upoštevanja avtonomije posameznika in (pod)skupin, je tako pogojevala in pripeljala do konca takega sistema sploh. Sledila pa je druga enostranost v nasprotno smer, ko pa je vse usmerjeno prvenstveno na posameznike.

Prikazana enostranost torej ni bila zadosten pouk, da bi preprečili drugo v nasprotni smeri, ki se je v »tranziciji« uveljavila z *radikalno prekinitvijo* in vračanjem v kapitalizem. Sociologija je precejšnjo pozornost posvetila temu prehodu. Kljub temu pa se zdi, da nismo izčrpali pomembnih izkušenj *kvazieksperimentalne situacije*, za kakršno je šlo – sociološko gledano – v

prejšnjem sistemu. V širšem, svetovnem merilu to pomeni, da nismo izkoristili največjega eksperimenta v zgodovini človeštva, ki je vključeval milijarde ljudi. Črno-bela logika, ki prevladuje v politiki, se zdi, da je v znatni meri vstopala tudi v sfero družboslovja. To pomeni, da je šlo preveč za frontalno izključevanje prejšnjega, namesto za njegovo kritično in refleksivno nadgrajevanje. O zapostavljanju možnosti takšnega nadgrajevanja nas opozarjajo številni primeri. Naj kar zastavim vprašanje, ali današnje razprave o deliberativni demokraciji nimajo ničesar skupnega s »samoupravnim sporazumevanjem ali z družbenim dogovarjanjem« v nekdanji Jugoslaviji. Intenzivne razprave o javni sociologiji v ZDA in mednarodnem merilu se pojavljajo kot novost, ki jo je uvedel Michael Burrawoy. Hkrati pa bi – verjetno tudi pri nas – v tem le redko kdo prepoznal predhodna prizadevanja že pred pol stoletja za podružbljanje znanosti. Podobno bi se takšno nadgrajevanje – kot na primer navaja Majda Pahor – lahko opiralo na izkušnje o samoupravnih interesnih skupnostih na področju zdravstva, pri čemer bi lahko upoštevali sočasna emancipatorična prizadevanja v Veliki Britaniji in Skandinaviji o vključevanju lokalnih skupnosti, zaposlovalcev itn. v odločanje o zdravstvu (gl. tudi Pahor, 1989).

Čeprav se družboslovci nagibamo k temu, da izključujoče prakse razkrivamo predvsem v sferi politike, pa lahko tukaj navedem primer, ki zadeva družboslovje samo. Vzemimo kar naslednje vprašanje, tj. kako to, da ni (videti) nobene sledi o aktivnostih, ki so vključevale na stotine družboslovcev in s pretežno sociološko ali z interdisciplinarno obravnavano vsebino v organizaciji FDV, kar celo desetletje v osemdesetih letih na posvetovanjih v Škofji Loki in v Ljubljani. Ali je razlog v tem, ker so se odvijala pod imenom *Ziherlovi dnevi*?

Vse manj nas je med sociologi in v družbi na splošno takih, ki nismo doživljali le enega prehoda oziroma »tranzicije«, ampak kar dva, tj. iz socializma kot *družbe prehodnega obdobja* v komunizem in prehod/tranzicijo iz socializma v kapitalizem (zmeraj kot napredovanje). Prav to dvoje hkrati pa predstavlja nekakšen izkustveni in epistemski kapital in izziv, ki ju še nismo prepoznali. Nekoliko preveč lahkotno smo »vzeli na znanje« dvoje zgodovinsko pomembnih »prehodov«, pri čemer večina danes pozna in doživlja le zadnjega. S tem pa prihaja tudi do pomembnih razlik v ocenjevanju današnjih razmer in pomena, ki ga pripisujemo posameznim družbenim vrednotam, kot so npr. enakost, solidarnost in pravičnost, hkrati pa tudi ustvarjalnost, učinkovitost itn.

Iskrivljena podoba preteklosti in »branje med vrsticami«

Če nam javna zapuščina iz prejšnjega političnega sistema nudi le nekakšno enostransko in popačeno sliko o dejanskih razmerah, moramo tudi v socioloških retrospektivah preseči takšno zamejenost. V tem smislu pa za

strokovno/znanstveno obravnavo postaneta relevantna širši izbor virov in njihovo drugačno branje.

Kot primer lahko navedem knjigo Slavenke Drakulić *Kako smo preživeli komunizem* in se celo smejali, ki se neposredno ne uvršča med znanstvena dela, hkrati pa je bogat vir za objektivnejšo presojo družbenega življenja znotraj političnega sistema, ki ga mlajše generacije zmeraj manj poznajo. V tem smislu se povečuje relevantnost virov, ki bi jih ozko, pozitivistično razumevanje sociologije kot znanstvene discipline kar a priori izključevalo. Pri tem avtorica le bežno opozori, da je bilo potrebno *branje med vrsticami*, kar pa štejem za metodološko pomembno opozorilo in zahtevo pri obravnavanju virov iz preteklosti.

Podoben pomen ima delo Toneta Partljiča *Moj ata, socialistični kulak*, ki ohranja spomin na tragikomično dogajanje v povezavi s kolektivizacijo kmetijstva, ki je – sociologi naj tega nikakor ne bi spregledali – predstavljalo samo epizodo v implementaciji koncepta »podružbljanja«. Že Engels je rekel, da mu je o Franciji 19. stoletja več povedal Balzac kot vse statistične raziskave.

Pomemben *korektiv* uradni zgodovini in vir za vsestransko osvetlitev življenja v preteklosti pa so lahko osebna pričevanja ter za naše področje še posebej pričevanja tudi sociologov in sociologinj, ki bi jih lahko spodbujali tudi v okviru SSD. Na ta način bi vključevali tudi večji delež t. i. *tihega znanja*, ki ga uradni kanali ne prenašajo.

Raziskovalci pa bodo z empiričnimi raziskavami lahko še bolj določno pojasnili, koliko in kako so vrednote iz »prejšnjega časa« prehajale na mlajše generacije in v današnji čas, koliko pa predstavljajo ravno tisto, kar danes predstavlja predmet nerazumevanja med generacijami.

ZAKAJ IN KAKO O SOCIOLOGIJI V SLOVENIJI?

V kontekstu majhne države

V izhodišču kar protislovje: lastno, domače okolje je tisto, ki ga najbolj poznamo, hkrati pa tudi tisto, ki na več načinov najbolj zamejuje naše spoznavne možnosti. Po drugi strani pa lahko z določeno distanco objektivneje analiziramo in presojava družbeno življenje v drugih okoljih, ta pa premalo poznamo, da bi lahko o njih kvalificirano presojali. Torej, kako naprej?

Ob tem, ko se posvečamo sociološkemu delovanju v kontekstu majhne države, kot je Slovenija, se zastavlja vprašanje, ali se ne giblomo na obrobju sodobnega dogajanja, ki ga prvenstveno označuje proces globalizacije. Kot sem prikazal že v svojih delih o globalizaciji (npr. Mlinar, 2012), ne moremo sprejeti enostranskega razumevanja *globalizacije* kot *mcdonaldizacije*, torej preprosto njenega enačenja z vse večjo uniformnostjo. Še zlasti David Harvey je najbolj prepričljivo opozoril, da gre pri tem hkrati za krepitev teženj k reteritorializaciji, ki povečuje svetovno senzibilnost za razlike v prostoru. Ozaveščanje o teh razlikah pa se hkrati krepi z intenziviranjem povezovanja in možnostmi primerjanja z drugimi. Edinstveno lokalno/nacionalno se lahko v polni meri uveljavi šele v globalnem merilu. Z drugimi besedami: z razširjeno dostopnostjo v svetovnem merilu se povečuje tudi vrednotenje edinstvenosti vsake lokacije v prostoru – vendar *ne samodejno*.

Pri tem zavračam alternativno izključujoče protipostavljanje nacionalnega in globalnega pa tudi samoumevnost njunega stapljanja (v smislu kot Robertson piše o 'glokalizaciji'). Izid medsebojnega spopadanja pa je – vsaj v določeni meri – odvisen od prizadevanj in zmožnosti, da v domačem okolju prepoznavamo za širši svet relevantne potenciale. Eden izmed teh potencialov je ustvarjalnost, ki temelji na povezovanju na osnovi *prostorske bližine*.

Hkrati pa sta razširjenost in širjenje znanja v prostoru odvisna od tega, ali gre za t.i. *tiho*, *implicitno* ali *kodificirano*, *eksplicirano* znanje. Novo tiho znanje se širi predvsem prek neposrednih medosebnih stikov, ki terjajo prostorsko bližino udeležencev. To je lahko eno izmed pomembnih izhodišč za prostorsko urejanje, ki upošteva in vrednoti ustvarjalno okolje. Inovativne dejavnosti niso enakomerno porazdeljene v prostoru, ampak so prostorsko zgoščene v določenih organizacijah, na univerzah, v enotah za raziskovanje in razvoj pa tudi v določenih neformalnih prostorih, ki omogočajo in spodbujajo ustvarjalnost. Kakor koli, tudi s številnimi naključji, je že do njih prišlo, potem ko so te zgostitve nastale, postanejo privlačne še za druge.

Prostorska bližina tudi v kontekstu globalizacije ohranja pomen, kadar gre za obravnavo najkompleksnejše vsebine, ki terja – vsaj občasno – fizično

soprisotnost in timsko delovanje na osnovi neposrednih, neformalnih, medosebnih komunikacij. Pri tem se sicer spoprijemamo z omejitvami zaradi majhnega števila sociologov na določenem področju, tako da posameznik velikokrat sploh ne najde sogovornika na isto temo. Moja glavna poanta pa zadeva lokacijsko prednost bolj s poudarkom na povezovanju raznovrstnosti, in sicer ne le znotraj sociologije in družboslovja, ampak najširše v znanstveni sferi na splošno in tudi prek njenih uradnih meja. O ozaveščenosti o tem *lokacijskem potencialu* pa se zdi, da še ni prisotna. Tu je torej izziv za sociologe in znanstveno delovanje v Sloveniji, Ljubljani in drugod, da aktiviramo fizično soprisotnost akterjev kot nosilcev velike raznovrstnosti, ki se zdaj pretežno zamejujejo na transnacionalno komuniciranje znotraj disciplinarnih meja. Ob zdaj prevladujočem vzorcu radialnih komunikacij hkrati z vse močnejšo zahtevo po interdisciplinarnosti in skupinskem sodelovanju (soustvarjanju) nakazujem izziv, ki naj bi odpiral možnosti za preseganje naše marginalizacije v času globalizacije. To bi lahko bil prispevek slovenske sociologije k »strategiji pametne specializacije«, in sicer v času, ko politika znanstvenega razvoja teh možnosti še ne zaznava.

Značilnosti Slovenije kot družbenega konteksta, ki je uokvirjal družboslovno delovanje, pa lahko razberemo tudi iz znamenitega raziskovanja, ki ga je opravil Ronald Inglehart in predstavil kulturni zemljevid sveta. Na njem lahko razberemo mesto slovenskih vrednot, kot sta na to opozorila Veljko Rus in Niko Toš (2005). Njune ugotovitve kažejo, da Slovenija glede na merila raziskave ni spadala v »komunistični blok«, tudi če se je razglašala za socialistično. Najbližji sosedji Slovenije po teh ugotovitvah niso nekdanje vzhodnoevropske države (razen Češke), ampak Nemčija, Grčija, Finska in Izrael, ne pa na primer Hrvaška. Z vidika vrednotnih usmeritev Slovenija ne spada v družbo vzhodnoevropskih postsocialističnih držav.¹ Tako sta avtorja prišla do sklepa, da je vsako uvrščanje Slovenije v postsocialistično srednjeevropsko skupino držav hoteno ali nehoteno podcenjevanje tega, kar so generacije pred nami že dosegle.

Prekomerno posploševanje in odvečno raziskovanje

V majhni državi, kot je Slovenija, si ne moremo privoščiti, da bi raziskovali prav vse »na novo«. Pri tem pa ne gre le za pragmatične materialne omejitve in neracionalnost v družboslovnem delovanju, ampak za vprašanja, ki bi jim morali posvečati večjo pozornost, tako kot to, do kod seže veljavnost določenih spoznanj oz. regularnosti, tako da ne bi »ponovno odkrivali Amerike«. Pri tem je še marsikaj nepojasnenega. Hkrati pa so očitni tudi primeri iz

¹ Pri tem omenjena avtorja komentirata, da je morda to posledica tega, da smo stoletja živeli v Avstro-Ogrski, morda posledica prekinitve odnosov s Stalinom, morda pa posledica tega, da smo imeli svojevrsten tip samoupravnega, tržnega socializma in najverjetneje vseh treh skupaj.